

AMIR TEMUR DAVLATI RUI GONSALES DE KLAVIXO NIGOHIDA

Raxmonova Nigora Nurmurodovna

Kogon tuman, 12-maktabning tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya

Amir Temur davlati va Yevropa qirolliklari o'rtasida yo'lga qo'yilgan diplomatik munosabatlar Sharq va G'arb o'rtasidagi o'zaro savdo-iqtisodiy, ijtimoiy-madaniy aloqalarni yangi, yuqori bosqichga olib chiqdi. Amir Temurning mohirona diplomatiyasi tufayli Osiyo va Yevropa yagona makon, bir dunyoda ekanliklarini anglay boshladilar. Xususan, Rui Gonsales de Klavixoning Temur saltanatiga qilgan elchilik missiyasi Yevropaliklarning Sharq haqidagi tasavvurlarini boyitdi.

Amir Temur tuzgan imperiya o'z davrida jahonning eng yirik kuchlaridan biri bo'lgach unga butun dunyoda qiziqish, hamkorlikka intilish orta boshladi. Temur Saltanati va Usmonlilar davlati o'rtasida ziddiyat davrida, shuningdek, 1402 yil iyun oyida bo'lib o'tgan Anqara jangida Temurning g'alabasidan so'ng bu istak yanada kuchaydi. Tarixiy manbalarda keltirilgan ma'lumotlarga qaraganda, XIV asrning 80—90-yillarida Temur davlatining shon-shuhrati Yevropa mamlakatlarigacha borib yetdi. XIV asrning oxirida Yevropa davlatlari juda tang ahvolga tushib qoldi. Usmoniy turklar davlatining hujumi xavfiga yetarli tarzda javob qaytara olmasligini bilgan Yevropa qirollari va Rim papasi yordam ko'zini Sharqqa, Amir Temurga qaratdilar. Uning shaxsiga va hukmronligiga qiziqish ortib bordi. Qirollar va Rim papasi Amir Temur bilan yozishmalar olib bora boshladilar. Sohibqiron huzuriga elchilar va sayohatchilar yuborilib, uning e'tiborini jalb qilishga harakat kuchaydi. Fransiya, Ispaniya, Genuya va Vizantiya singari davlatlarining hukmdorlari Amir Temur bilan siyosiy va iqtisodiy (savdo) munosabatlar o'rnatishga intilib, uning huzuriga muntazam ravishda o'z elchilarini yuborib turdilar. Xususan ispan qirolliklaridan biri, Kastiliya va Leon qirolligi qiroli Genrix III de Trastamara Temur davlati, qolaversa, Amir Temur shaxsi bilan jiddiy qiziqib qolgan edi. Bir tomondan Usmonlilarning butun Yevropaga tahdidi soya solayotgan, ikkinchi tomondan Temuriylar va Usmoniylar ziddiyatlari kuchayayotgan davrda Amir Temur davlati va Yevropa qirolliklari yaqinlashishi, ittifoq bo'lishi tabiiy-tarixiy hol edi, albatta.

Sulton Boyazidga qarshi ittifoq tuzish, qolaversa, iqtisodiy- savdo munosabatlarini rivojlantirish maqsadida 1402-yilda Amir Temur Xoja Muhammad qozini Kastiliyaga yuboradi. **Ushbu elchilik aloqalarida faqatgina savdo iqtisodiy munosabatlar emas, balki strategik, diplomatik, o'sha davr muhitiga xos bo'lgan buyuk davlatlar o'rtasidagi munosabatlar mavjud edi.**

Anqara jangida Amir Temurning g'alabasi bilan tabriklash, qolaversa, Temur davlati bilan har tomonlama munosabatlarni chuqurlashtirish maqsadida Genrix III 1403-yil may oyida Rui Gonsales de Klavixoni(?- 1412) Xoja Muhammad qozining elchiligiga javob tariqasida yuboradi. Klavixoning elchilik-sayohati 1406 yilgacha davom etadi. Unga Alfonso Paes de

Saita Mariya va Gomes de Salazar hamroh bo'ladilar. O'n besh oy deganda Samarqandga yetib kelgan Klavixo boshchiligidagi elchilar 1404-yilning sentyabr-noyabr oylarida Samarqandda bo'ladilar.

1404- yil noyabr oyida Amir Temurning Xitoyga yurishi oldidan barcha elchilar qatori Samarqanddan kuzatilgan Kastiliya elchilari 1406- yil mart oyida o'z yurtlariga qaytib boradilar.

Klavixoning sayohati 3 yil davom etadi (1403- 1406)

Uning safar taassurotlari “ Buyuk Temur tarixi”, “ Temur qarorgohi” hamda “ Samarqandga sayohat kundaligi” asarlarida bayon etilgan.

Klavixo kundaliklari ikki qismdan iborat bo'lib, birinchisida elchilarning Samarqandgacha boshidan o'tkazgan voqealari, turli hududlar tabiati, xalqlari turmushiga oid ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Ikkinchi qismda muallif Kesh va Samarqandda Temur saroyidagi uchrashuvlarni tasvirlaydi. De Klavixo mamlakat, saroy, xalq va uning turmushi haqida ajoyib va takrorlanmas ma'lumotlar beradi. **Qoyil qolarli tarafi shundaki, u sayohati davomida Temur saroyidagi, nafaqat saroydagi balki o'lkamizdagi kichik bir voqea-hodisalarni o'z qiziqishlari bilan mohirona bayon etgan. Shundan bilsa bo'ladiki, Temur va Temuriylar imperiyasiga bo'lgan qiziqish G'arb davlatlari uchun muhim masala hisoblangan.**

1404- yil sentyabrda Amir Temur bilan uchrashishga muyassar bo'lgan Klavixo o'z kundaliklarida bu voqeani juda aniq tasvirlagan.

Ushbu uchrashuv Bog'i Dilkushoda bo'lib o'tadi. O'sha kuni boshqa davlatlarning elchilari qatori ispan elchilari ham Temur tomonidan tantanali qabul qilinadi.

Ispan qiroli maktubi va sovg'alarini Amir Temurga topshirgan Klavixo o'z navbatida Temur maktubi va sovg'alarini Temurning sevimli nevarasi, 10 yoshli Muhammad Tarag'ay- Mirzo Ulug'bek qo'lidan qabul qiladi.

Elchilarga yuqori darajada shohona hurmat ko'rsatiladi. Klavixo bir qancha tadbir, ziyofat, to'ylarda ham ishtirok etadi. Jumladan, 15- sentabr kuni Amir Temur to'rt nevarasini uylantirgan dabdabali to'yda ham ishtirok etadi. Temuriy malikalar, saroy a'yonlari ham elchilar sharafiga ziyofatlar tashkil qiladilar. Ushbu tadbirlarning barchasi elchilarda katta taassurot qoldiradi. Ayniqsa Amir Temurning katta malikasi Bibixonim(Saroymulkxonim)(1341-1408) tomonidan tashkil etilgan ziyofat Klavixoga manzur bo'ladi. **Agar ushbu tarixiy ma'lumotlarni umumiy tahlil qiladigan bo'lsak, sayyoh hali hech qayerda ko'rmagan va hali eshitmagan bunday jarayonlarni har qanday Yevropaning buyuk davlatlarida uchramasligi aniq deb o'ylayman... Sababi, aynan Sharq an'analarga xos tavozi, hurmat-ehtirom, dabdaba va aynan saroydagi muhit Klavixoni o'ziga ohangrabodek tortgani o'z isbotini topgan.**

Klavixo o'z kundaliklarida Temur saltanatini mufassal va jonli tasvirlaydi. Jumladan:

Katta xiyobon va savdo rastalari haqida : “ Samarqand shahrida har yili Xitoy , Hindiston , Tatariston (Oltin O‘rda) va boshqa mamlakatlardan , shuningdek benihoyat boy Samarqand saltanatining o‘zidan keltirilgan mollar sotiladi. Shaharga keltirilgan mollarni safda tartib bilan joylashtirib sotilgan keng joy (shu paytgacha) yo‘q edi . Podsho ikki tarafida qator do‘konlar o‘rnatilgan savdo rastasidan iborat ko‘cha o‘tkazishni buyurdi .Mazkur ko‘cha shaharning bir chekkasidan boshlanib qoq o‘rtasidan o‘tib chiqishi lozim edi. Podsho bu ishni ikki mirzosiga (ikki amiriga bo‘lsa kerak-M.S.) topshirib , ular kechay-u kunduz (tinmay) mehanat qildilar . Yo‘lda tushgan uylar kimniki bo‘lishidan qat’iy nazar ,beto‘xtov buzildi... Ko‘chaning ikki tarafida do‘konlar o‘rnatishdi , har bir do‘kon oldida marmar bilan qoplangan baland kursilar o‘rnatildi . Har bir do‘kon ikkita xonadan iborat edi . Ko‘chaning tepasi gumbaz shaklida yopilgan bo‘lib , (tepasida) yorug‘lik tushib turadigan tuynukchaklar qo‘yilgan ”.(Самарқандга– Амир Темур саройига саёҳат кундалиги (1403-1406 йиллар);Р. Г. Клавихо; Ўзбекистон 2010 193-bet)

O‘rdabozor haqida : (Katta to‘y munosabati bilan) Podsho “ Samarqand shahrining savdo ahli : sarroflar , chitfurushlar javohir va boshqa turli tuman mollar bilan savdo qiluvchilar , oshpazlar , qassoblar , novvoylar , tikuvchilar , kavushdo‘zlar va shahardagi boshqa barcha hunarmandlar podsho o‘rdasi joylashgan yalanglikka chiqib va chodir tikib savdo qilsinlar , har bir kosib qarorgohlar bo‘ylab kezib , o‘yin – kulgi bilan odamlarning bahri dilini ochsinlar ” , - deb buyurdi . Shundan keyin barcha tijorat ahli shahardan chiqib , podsho qarorgohi atrofiga joylashdilar . Har bir hunarmand tartib bilan alohida – alohida rasta hosil qilib , o‘yin – kulgilar uyushtirishib , qarorgoh bo‘ylab aylandilar ”. (Самарқандга– Амир Темур саройига саёҳат кундалиги (1403-1406 йиллар);Р. Г. Клавихо; Ўзбекистон 2010; 174-bet

Ko‘ksaroy qasri va undagi podshoga tegishli qurol ishlab chiqaruvchi ustaxona haqida : “ Shahar chetida bir qasr bo‘lib ... tevarak atrofi suv oqib turgan xandak bilan o‘ralgan , qasr yo‘l ab bo‘lmaydigan istehkomga aylangan edi. Qasrda podshoning xazinasi saqlanar, shu sababdan qoziyu quzzot va uning mulozimlaridan boshqa hech kim kirolmas edi . Bu yerga podshoning farmoyishiga binoan ,bir mingga yaqin hunarmand asirlar joylashtirilgan . Ular saltanat uchun yil bo‘yi sovut , dubulg‘a , kamon , nayza yasaydilar”.Самарқандга– Амир Темур саройига саёҳат кундалиги (1403-1406 йиллар);Р. Г. Клавихо; Ўзбекистон 2010; 153- bet)

Amir Temurning o‘zi bilan olib yuradigan ko‘chma masjidi haqida: “ Elchilarni ... saroparda ichida o‘rnatilgan yog‘och uy oldiga boshlab kirdilar . Bu yuksak imoratga zinopaya orqali chiqiladi . Uning tevarak – atrofi yog‘och dahliz va oynavand ayvon bilan o‘ralgan edi . Boshdan – oyoq zarhal va havorang bo‘yoqlar bilan naqshlangan , bino shunday qurilgan ediki , kerak bo‘lganda , uni bo‘lak – bo‘laklarga ajratib taxlab qo‘ysa (ham)”bo‘ladi .Bu – podsho ibodat qiladigan machit bo‘lib, uni (Amir Temur)safarda o‘zi bilan birga olib yurgan .(Самарқандга– Амир Темур саройига саёҳат кундалиги (1403-1406 йиллар);Р. Г. Клавихо; Ўзбекистон 2010; 189-bet)

Mahalliy xalqning (ularni Klavixo “ Chig‘atoylar ” deb ataydi –) turmush tarzi haqida

: “ U – mehnatsevar , mohir chavandoz , kamon otuvchi mergan , umuman urushda sabot – matonatli xalq . U boriga qanoat qilib , nonsiz (birgina) sut va go‘sh t bilan kun kechiraveradigan , go‘sh tlik va go‘sh tsiz ovqat bilan ham tirikchilik qilishga o‘rgangan xalq . Issiq va sovuqda , ochlik va tashnalikka jahondagi boshqa ellardan sabotliroq va chidamliroq xalq . Borida go‘sh tni haddan ortiq istemol qiladi , yo‘g‘ida suvga qatiq qo‘shib qaynatib ichish bilan kifoyatlanadi”.199- 212Самарқандга– Амир Темур саройига саёҳат кундалиги (1403-1406 йиллар);Р. Г. Клавихо; Ўзбекистон 2010; 199-212 bet)

Amir Temur saroyida ayollarning haq-huquqi haqida: Klavixo bayon etishicha , 1404 yilning 23 sentabrida podsho Bog‘i Dilkusho katta bazm berib, elchilarni ham unga taklif qiladi . To‘yga ko‘p mehmonlar kelishadi ... Rosa o‘yin – kulgi , xursandchilik bo‘ladi . Podshoning xotinlari , avvalgi to‘ylardagi singari yasan – tusan kiyinishib bazmda hozir bo‘ladilar, erkaklar bilan birga o‘yin – kulgi qiladilar . 118 – bobda , Xonzoda (begim) huzuridagi bazm tasvirida ham sohibqiron saltanatida ayollarning qadri qimmati behad baland tutilishi haqqoniy hikoya qilingan... (Самарқандга– Амир Темур саройига саёҳат кундалиги (1403-1406 йиллар); Р. Г. Клавихо; Ўзбекистон 2010; 164-bet)

Shu orada fikrimni izohi sifatida Temur va Temuriylar saroyida ayollarning hurmati haqiqatdan ham benihoya baland bo‘lgan. Buni o‘z navbatida Sharq madaniyatining o‘ziga xos ko‘rinishi, yuksak darajada axloq me‘yorlariga to‘la mos kelishi, qaytarilmas, yuksak ehtiromdan dalolat deb o‘ylayman.

“Kundalik”da shunga o‘xshash qiziqarli ma’lumotlar juda ko‘p . **Klavixo ma’lumotlarni shu darajada mohirona izohlaganki, boshqa sayyohlarning yoki uni asarlarini o‘qigan tarixchi olimlarining qiziqishiga sabab bo‘lgan. Shuning uchun ham necha asrlar o‘tsa hamki, Buyuk imperiya tarixiga bo‘lgan munosabat ortib bormoqda...**

Bugungi kunda Rui Gonzales de Klavixo kundaliklarining asl nusxasi Madriddagi Milliy kutubxonada saqlanadi. Birinchi marta kundalik Sevilyada noshir Argote de Molina tomonidan «Buyuk Temurlang hayoti, uning imperiyasi yerlari bilan» nomi bilan 1582 yilda nashr qilingan. Klavixo kundaliklari ilk marta I.I. Sreznevskiy tomonidan 1881 yilda Peterburgda rus tiliga tarjima qilinib, chop etilgan. O‘zbek tiliga taniqli adabiyotshunos olim, professor Ochil Tog‘ayev tomonidan tarjima qilingan.

2010-yilda taniqli yozuvchi Muhammad Ali tomonidan Klavixo kundaligi qaytadan nashr etildi.

Klavixo estaliklarida o‘rta asrlardagi Yevropa va Osiyodagi hayot manzaralari , turli xalqlarning o‘ziga xos urf – odatlari , an‘analari , rivoyatlari , tartib – qoidalar , o‘sha davr geografiyasi , iqlimi , dengizlar , orollar , qumlik sahrolar , poyonsiz dashtlar , tog‘lar , ko‘llar , obod va xaroba shaharlar... to‘g‘risida g‘oyatda rang-barang keng qamrovli , o‘ziga xos , noyob ma’lumotlar berilgan . Xuddi shunday ma’lumot boyliklariga ko‘ra , ushbu kitob bizga zamondosh bo‘lgan turli yo‘nalishdagi ilmiy tadqiqotchilar uchun bebaho manba bo‘la oladi .

Undan tarixchilar ham, siyosatchilar ham , iqtisodchilaru huquqshunoslar ham , tabiatshunoslaru geograflar ham , yozuvchilaru etnograflar ham o‘zlari uchun o‘rta asrlarga oid qomusiy ma’lumot va kuzatishlarni topa oladilar.

Ushbu tarixiy hamda qimmatli ma’lumotlar yillar, asrlar oshgani sari sayqallanib, kelajak avlod uchun tarix ko‘zgusi bo‘lib xizmat qilishiga ishonamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Самарқандга– Амир Темур саройига саёхат кундалиги (1403-1406 йиллар);
2. Р. Г. Клавихо; Ўзбекистон 2010
3. Клавихо Р. Г. Де, Дневник путешествия в Самарканд ко двору Тимура (1403-1406), М., 1990.
4. Бўриной Аҳмедов Клавихо ва унинг «кундалиги Т; 1999
5. Poyon Ravshanov “Amir Temur Sulolasi” T; 2014
6. Intenet ma’lumotlari